

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра історії Східної Європи

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Перший проректор  
проф. Ю. В. Холін

“ \_\_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

Робоча програма навчальної дисципліни

## **Основи до- та ранньоісторичних досліджень**

\_\_\_\_\_  
(назва навчальної дисципліни)

032 історія та археологія  
спеціальність (напря́м) \_\_\_\_\_

історичний  
факультет \_\_\_\_\_

2016 / 2017 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету  
(інституту, центру)

“ \_\_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 20\_\_ року, протокол №\_\_

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Любичев М. В., докт. істор. наук, професор

Програму схвалено на засіданні кафедри  
Історії Східної Європи

Протокол від “ \_\_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 20\_\_ року №\_\_

проф. Духопельников В. М.  
В. о. завідувача кафедри \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_  
(підпис)

\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією  
історичного

\_\_\_\_\_  
назва факультету, для здобувачів вищої освіти якого викладається навчальна дисципліна

Протокол від “ \_\_\_\_\_ ” \_\_\_\_\_ 20\_\_ року №\_\_

доц. Тумаков О. І.  
Голова методичної комісії \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_  
(підпис)

\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали)

## ВСТУП

Програма навчальної дисципліни “Основи до- та ранньоісторичних досліджень” складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки

бакалавр

---

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

032 історія та археологія  
спеціальності (напряму) \_\_\_\_\_

### 1. Опис навчальної дисципліни

#### 1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

ознайомлення студентів з основами основ до- та ранньоісторичної археології.

#### 1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є

1. Види доісторичних пам'яток та їх особливості
2. Складові частини та етапи археологічного (доісторичного) дослідження
3. Засвоєння особливостей розвитку стародавньої матеріальної культури, її трьохступеневої моделі, поняття «археологічна культура».
- 4.Знайомство з основами побудови відносної та абсолютної хронології доісторичних пам'яток
- 5.Мати уяву про зв'язок археологічного явища та історичної події, проблеми історичної реконструкції з допомогою доісторичних джерел.

#### 1.3. Кількість кредитів:

3 кредити

#### 1.4. Загальна кількість годин

90 годин

| 1.5. Характеристика навчальної дисципліни |                                     |
|-------------------------------------------|-------------------------------------|
| Нормативна                                |                                     |
| Денна форма навчання                      | Заочна (дистанційна) форма навчання |
| Рік підготовки                            |                                     |
| 1-й                                       | -й                                  |
| Семестр                                   |                                     |
| 2-й                                       | -й                                  |
| Лекції                                    |                                     |
| 32 год.                                   | год.                                |
| Практичні, семінарські заняття            |                                     |
| 0 год.                                    | год.                                |
| Лабораторні заняття                       |                                     |
| 0 год.                                    | год.                                |
| Самостійна робота                         |                                     |
| 58 год.                                   | год.                                |
| Індивідуальні завдання                    |                                     |
| 0 год.                                    |                                     |

#### 1.6. Заплановані результати навчання

- 1.Мати уяву про археологію, доісторичну археологію як окремі від історії науки із своїми специфічними методами досліджень та базою джерел.
- 2.Мати знання про основи побудови відносної та абсолютної хронології.
- 3.Мати знання про особливості розвитку матеріальної культури, особливості різних видів доісторичних джерел.
- 4.Мати уявлення про проблему історичної реконструкції на основі доісторичних джерел.

## **2. Програма навчальної дисципліни**

### ***Розділ 1. Предмет до- та ранньоісторичної археології (доісторії)***

**Тема 1.** *Визначення понять: історія, доісторія, рання історія. Загальне та відмінне між ними*

**Зміст** Історія, доісторія, рання історія: джерела та методи, відмінне та загальне. Межа між історією та доісторією у різних частинах Ойкумени. Різні хронологічні межі між історією та доісторією на Близькому Сході, Європі, Північній Америці. Межа між доісторією та ранньою історією на території Слобідської України.

**Тема 2.** Археологія як система наук. Зв'язок доісторії з іншими науками.

**Зміст** Археологія як сукупність наук, об'єднаних методом розкопок. Зв'язок доісторії з іншими науками: філологія, класична археологія, археологія римських провінцій, єгиптологія, асиріологія, антропологія, етнографія, палеозоологія та палеоботаніка тощо.

Питання термінології: доісторія, рання історія, доісторична археологія та ранньоісторична археологія, археологія.

**Тема 3.** *Завдання курсу та необхідна література*

**Зміст** Завдання курсу. Вітчизняна навчальна література з археології та її особливості. Європейські курси з доісторичної археології та їх особливості. Робота Г. - Ю.Еггерса «Вступ до доісторії» (1959) та її значення.

### **Розділ 2. Види доісторичних пам'яток та доісторичні джерела**

**Тема 1.** Поселення

**Зміст** Визначення. Складові частини поселення: культурний шар, житлові та господарчі, виробничі споруди, сакральні споруди. Види поселень: стоянки, відкриті поселення, укріплені поселення – городища та їх види. Особливості поселення як доісторичного джерела: негативна вибірка з невідомих обставин.

**Тема 2.** Поховання, могильники

**Зміст** Визначення. Поховальний звичай: кремації та інгумації, кенотафи. Форми поховань: курганні могильники та «поля поховань» Поховальні конструкції, поховальний інвентар. Особливості поховання як доісторичного джерела: позитивна вибірка з відомих обставин. Поховання як закритий комплекс та його роль у побудові хронології, соціальній реконструкції.

**Тема 3.** *Скарби*

**Зміст** Види скарбів: монетні, речові, монетно-речові. Скарби короткого та довгого накопичення. Особливості скарбів як археологічного джерела: позитивна вибірка з невідомих обставин.

**Тема 4.** *Інші види археологічних пам'яток*

**Зміст.** Мегалітичні споруди, майстерні, шляхи, рудники, підводні археологічні об'єкти тощо.

### **Розділ 3. Складові частини та етапи доісторичного (археологічного) дослідження**

**Тема 1.** Польова археологія.

**Зміст.** Археологічні розвідки: мета та організація, археологічна карта. Археологічні розкопки: мета, організація, методика, документація, особливості розкопок археологічних пам'яток різних типів.

**Тема 2.** Обробка матеріалів в умовах лабораторії та їх публікація

**Зміст** Облік та обробка, зберігання матеріалів розкопок. Науковий звіт. Публікація матеріалів. Наукові часописи та монографії. Теоретична археологія.

**Тема 3.** Археологічна експедиція та археологічна практика студентів

**Зміст** Визначення організації археологічної експедиції, її організації та порядок праці. Загальні відомості про археологічну практику студентів.

#### ***Розділ 4. Матеріальна культура старожитності. Групи археологічних пам'яток.***

**Тема 1.** Особливості розвитку матеріальної культури

**Зміст** Екскурс Х.Ю.Еггерса до експозиції краєзнавчого музею м. Штеттін та його висновки щодо зберігання предметів речей різних верств населення на протязі часу. Зберігання речей з різних матеріалів.

**Тема 2.** Трьохступенева модель розвитку матеріальної культури Х.-Ю. Еггерса

**Зміст** Культура жива, культура мертва, культура знов відкрита. Визначення археологічної «вибірки».

**Тема 3.** Категорії матеріальної культури

**Зміст** Знаряддя праці та речі побуту. Деталі одягу, прикраси, зброя, спорядження вершника та коня. Тип речі. Типологічний ряд.

**Тема 4.** Групи археологічних пам'яток.

**Зміст** Культурне коло. Культурна провінція. Археологічна культура. Культурно-хронологічний горизонт.

#### ***Розділ 5. Відносна хронологія***

**Тема 1.** Донаукова епоха науки «доісторія»

**Зміст** Залізо та бронза у поемах Гомера. Золота, срібна, бронзова, залізна доба Гесіода. Знаряддя з каменю, бронза, заліза Лукреція. Бронзові знаряддя Павсанія. Раптові знахідки давніх речей та колекціонування у середньовіччя та у новий час.

**Тема 2.** Система «трьох віків» Х.Томсена та її значення.

**Зміст** Постановка завдання доісторичних досліджень Р.Нірупом. Суть «системи трьох віків» Х.Томсена. Зміст та значення «системи трьох віків». Розвиток системи Й.Ворсо.

**Тема 3.** Стратиграфічний метод у визначенні відносної хронології

**Зміст** Значення геології для становлення археологічної стратиграфії. Стратиграфія поселень на прикладі палеолітичних печер Західної Європи та Трої. Стратиграфія курганів.

**Тема 4.** Значення планіграфії пам'яток для визначення відносної хронології

**Зміст** Визначення планіграфії (хорографії) могильників та поселень. Комплексне використання планіграфії та стратиграфії на прикладі досліджень Хедебю.

**Тема 5.** Типологічний метод як комплекс методів дослідження

**Зміст** Роль О.Монтеліуса у розробці типологічного методу. Закритий комплекс, типологічний ряд, типологічний рудимент. Ступені відносної хронології.

**Тема 5** Системи відносної хронології

**Зміст** Принципи розробки. Система відносної хронології бронзової доби Швеції О.Монтеліуса. Система відносної хронології бронзового та до римського залізного віків П.Райнеке. Стилїстика та відносна хронологія.

**Тема 6.** Природничо-наукові методи датування

**Зміст** Застосування методів природничих наук для датування, побудови хронології пам'яток різних типів.

#### ***Розділ 6. Абсолютна хронологія***

**Тема 1.** Абсолютна хронологія та стародавні календарі.

**Зміст** Перевод Е.Мейєром єгипетського календаря на сучасне літочислення та значення цього для побудови абсолютної хронології культурних утворень у Європі.

**Тема 2.** Засоби побудови абсолютної хронології

**Зміст** Перенесення абсолютних дат з історичного простору на доісторичний. Побудова абсолютної хронології на основі відносної хронології та груп датуючих речей на прикладі створення системи хронології римського часу Барбарікуму Х.-Ю.Еггера.

**Тема 3.** Головні археологічні епохи Європи

**Зміст** Кам'яна доба та її підрозділи. Бронзова доба. Доримська (рання) залізна доба. Гальштатт, Латен. Римський час. Доба великого перевелення народів. Раннє середньовіччя.

## **Розділ 7. Реконструкція в археології.**

**Тема 1.** Реконструкція об'єктів на поселеннях, поховальних споруд, поховального звичаю, стародавніх виробництв.

**Зміст** Реконструкції жител, поховальних конструкцій, деталей поховального обряду, виробництва різних груп речей та знарядь. Реконструкція одягу.

**Тема 2.** Археологія середовища проживання (*Siedlungsarchäologie*)

**Зміст** Людина та оточуюче середовище. Зміст терміну «археологія середовища проживання». Реконструкція інфраструктури стародавніх регіонів проживання людини.

## **Розділ 8. Проблема історичної реконструкції на основі доісторичних джерел**

**Тема 1.** Проблема так званого «етнічного значення» до- та ранньоісторичних культурних провінцій.

**Зміст** Критика поглядів Г.Коссінні на відповідність культурних провінцій етносам.

**Тема 2.** Співвідношення археологічного явища ті історичної події.

**Зміст** Критика археологічних джерел. Археологічна теза з літературною антитезою у ранньоісторичний час. Археологічна теза без літературної антитези у доісторичний час.

## **Розділ 9. Студентська дослідницька робота у галузі доісторичної археології.**

*Археологічна освіта у Європі.*

**Тема 1.** Курсова робота з доісторичної археології

**Зміст** Правила написання. Структура. Каталог. Ілюстративний матеріал. Робота з археологічними знахідками та археологічними джерелами.

**Тема 2.** Підготовка археологів в країнах Європи. Археологічні установи.

**Зміст** Підготовка археологів у Східній Європі. Підготовка археологів у Західній Європі. Археологічні установи Східної Європи. Археологічні установи Західної Європи. Археологічні часописи.

### 3. Структура навчальної дисципліни

[illegible]



[illegible]

#### 4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

| № з/п | Назва теми | Кількість годин |
|-------|------------|-----------------|
| 1     | Немає      |                 |

#### 5. Самостійна робота

| № з/п | Назва теми           | Кількість годин | Форма контролю |
|-------|----------------------|-----------------|----------------|
| 1     | Відносна хронологія  | 27              | модуль         |
| 2     | Абсолютна хронологія | 27              | залік          |
|       | Разом                | 54              |                |

#### 6. Індивідуальні завдання

Немає

#### 7. Методи навчання

Лекції з обов'язковою демонстрацією презентацій

#### 8. Методи контролю

Контрольна робота, залік

#### 9. Розподіл балів, які отримують студенти

Приклад для заліку

| Поточне тестування та самостійна робота |    |    |    |    |          |    |    |    | Сума |
|-----------------------------------------|----|----|----|----|----------|----|----|----|------|
| Розділ 1                                |    |    |    |    | Розділ 2 |    |    |    |      |
| T1                                      | T2 | T3 | T4 | T5 | T6       | T7 | T8 | T9 | 100  |
| 10                                      | 10 | 10 | 10 | 10 | 10       | 10 | 20 | 10 |      |

T1, T2 ... T9 – теми розділів.

#### Шкала оцінювання

| Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру | Оцінка за національною шкалою |               |
|----------------------------------------------------------------|-------------------------------|---------------|
|                                                                | для екзамену                  | для заліку    |
| 90 – 100                                                       | відмінно                      | зараховано    |
| 80-89                                                          | добре                         |               |
| 70-79                                                          |                               |               |
| 60-69                                                          | задовільно                    |               |
| 50-59                                                          |                               |               |
| 1-49                                                           | незадовільно                  | не зараховано |

## **10. Рекомендоване методичне забезпечення**

### **Базова література**

- 1.Eggers H.-J. Einführung in die Vorgeschichte. - Berlin, 2006.
- 2.Müller-Karpe H. Einführung in die Vorgeschichte. - München, 1975.
- 3.Jacob-Friesen K.H. Grundlagen der Urgeschichtsforschung. Stand und Kritik der Forschung über Rassen, Völker und Kulturen in urgeschichtlicher Zeit. - Hannover, 1928.

### **Допоміжна література**

1. Grabtree P.J., Campana D.V. Archaeology and Prehistory.-Boston, 2001.
2. Археологія України. Курс лекцій. - К., 2005.
3. Вінокур І.С.Археологія України: підручник для студентів істор. спец. вищих навч. закладів. – Тернопіль, 2008.
- 4.Археология: учебное пособие. – М., 2006.
- 5.Клейн Л.С.Археологические источники. - Л., 1974.

### **Інформаційні ресурси**

Сайт Германо-Слов'янської археологічної експедиції з електронними варіантами необхідної літератури та матеріалів.

### **Питання до контрольної роботи**

1. Зміст понять «історія» та «доісторія», різниця між історичними та доісторичними джерелами.
2. Головні завдання науки «доісторія», її головні питання.
3. Хронологічна межа між історією та доісторією у різних частинах Ойкумени.
4. Археологія як сукупність наук.
5. Роль філології у формуванні доісторичної археології.
6. Доісторія та класична археологія: загальне та відмінне.
7. Зв'язок доісторії з єгиптологією.
8. Зв'язок доісторії з антропологією, палеозоологією та палеоботанікою.

9. Зв'язок доісторії з етнографією.
10. Доісторія та антропологія.
11. Види доісторичних пам'яток та доісторичних джерел.
12. Поселення як доісторичне джерело.
13. Поховання як доісторичне джерело.
14. Скарб як доісторичне джерело.
15. Польова археологія: суть та складові частини.
16. Археологічна експедиція: визначення, завдання, етапи роботи.
17. Трьохступенева модель розвитку матеріальної культури Х.-Ю.Еггера та її значення.
18. Основні категорії матеріальної культури у старожитності.
19. Суть визначень: «культурне коло», «культурна провінція», «археологічна культура».
20. Суть донаукової епохи науки «доісторія»
21. Система «трьох віків» Х.Томсена: суть та значення.
22. Значення стратиграфії у побудові відносної хронології: палеолітичні печери Франції та Троя.
23. Відносна хронологія курганних могильників Скандинавії та півдня Східної Європи на базі стратиграфії.
24. Суть планиграфії (горизонтальної стратиграфії) поселення та могильника.
25. Спільне використання вертикальної та горизонтальної стратиграфії на прикладі дослідження Хедебю: принципи та значення.

### **Питання до заліку**

1. Типологічний метод як комплекс методів дослідження.
2. Закритий комплекс, типологічний ряд, типологічний рудимент, стратиграфія: роль у побудові відносної хронології.
3. Принципи розробки відносної хронології та побудови її ступенів (фаз).
4. Система відносної хронології бронзової доби Швеції О.Монтеліуса.
5. Система відносної хронології бронзового та до римського залізного віків П.Райнеке.
6. Стилїстика та відносна хронологія.
7. Застосування методів природничих наук для датування.

8. Побудова абсолютної хронології на основі відносної хронології та груп датуючих речей.
9. Головні археологічні епохи Європи
10. Реконструкція в археології.
11. Проблема історичної реконструкції на основі доісторичних джерел.
12. Співвідношення археологічного явища ті історичної події.
13. Студентська дослідницька робота у галузі доісторичної археології.
14. Підготовка археологів в країнах Європи.